

RAŠYTOJAS POKARIO METAIS

Kazys Preikštas

Tarybinės lietuvių literatūros uždaviniai*

Draugai!

1946 metų rugpjūčio 14 dieną Visasąjunginės Komunistų Partijos (bolševikų) Centro Komitetas priėmė nutarimą apie žurnalus *Zvezda* ir *Leningradas*, kuris turi gilią principinę reikšmę visam mūsų didžiosios šalies literatūriniam gyvenimui. Partijos Centro Komitetas pasmerkė minėtųjų žurnalų redakcijas už įsigalėjusią jų darbe praktiką praleisti į spaudos skiltis tuščius, beidėjiškus, apolitinius ir net antitarybinius kūrinius.

VKP(b) CK nutarimas apie žurnalus *Zvezda* ir *Leningradas*, vėlesni jo nutarimai apie dramos teatrų repertuarą bei kino filmą *Didysis gyvenimas*, o taip pat toks svarbus pastarųjų laikų partinis dokumentas, kaip draugo A. Zdanovo pranešimas, ypatingai aktualūs mūsų krašto rašytojams, menininkams ir visiems kitiems ideologinio fronto darbuotojams.

Mūsų krašte ilgus metus viešpatavo buržuazinė nacionalistinė ideologija, trejus metus tautos sąmonę nuodijo vokiškieji fašistai ir lietuviškai vokiškieji nacionalistai; jų ideologijos įtaka dar jaučiama kai kuriems gyventojų sluoksniams.

Mūsų krašte vyksta atkakli klasių kova. Buožių ir dvarininkų, pirklių, namų savininkų, fabrikantų likučiai įniršę priešinasi tarybų valdžios priemonėms, sabotuoja jas, kiršina prieš tarybų valdžią, stengiasi sutrukdyti tarybinę statybą mūsų jaunoje tarybinėje respublikoje, stengiasi gražinti dvarininkų, fabrikantų, buožių valdžią, užkrauti išnaudojimo jungą darbo žmonėms.

Buožės bei kiti buvę išnaudotojai ir jų agentūra – buržuaziniai nacionalistai nesitenkina kiršinimais, provokacinių gandų skleidimu, kenkimu. Savo tamsiems darbams jie panaudoja buožių sūnelius, buvusius smetoniškuosius ir hitlerinius samdinius – žvalgybininkus, policininkus bei šiaip jau budelius, tarnavusius vokiškiems grobikams, ir kitas tautos atmatas.

Šie sužvėrėję banditai terorizuoja Lietuvos darbo valstiečius, žudo tarybinius žmones, nesigailėdami senių, moterų, vaikų, stengiasi teroru sutrukdyti žemės reformą, ūkinių politinių uždavinių vykdymą.

Kova prieš buržuazinius nacionalistus, prieš buržuazinę nacionalistinę ideologiją ir jos įtaką, kova prieš niekšiškuosius buožinius banditus yra aktualiausias uždavinys visiems Lietuvos darbo žmonėms.

Šioje kovoje labai svarbus vaidmuo priklauso visiems ideologinio fronto darbuotojams, ypač rašytojams, kurie privalo auklėti tarybinį jaunimą sąmoningais kovotojais dėl tarybinės santvarkos gynimo ir tolesnio stiprinimo.

Pasaulis gyvena dabar pokarinį laikotarpį. Sutriuškinti hitleriniai barbarai, kurie grėsė sunaikinimu ir pražūtimi pasaulio civilizacijai. Tarybiniai žmonės pagrįstai didžiuojasi, jog lemiamus smūgius vokiškiesiems grobikams sudavė Raudonoji Armija, sulaužiusi hitlerinio žvėries nugarkaulį ir tuo parodžiusi savo aukštą karinę techniką, savo vadų karinį pasirengimą, savo aukštą organizaciją; Didysis Tėvynės karas parodė tarybinės santvarkos nenugalimą jėgą, dar labiau išryškino puikiuosius tarybinių žmonių moralinius savumus, išauklėtus Komunistų Partijos ilgų metų darbu.

* K. Preikšto pranešimas, rašytojų kalbų santraukos buvo paskelbta žurnale *Pergalė* 1946 m. Nr. 5 ir išleista atskira knyguite *Už tarybinę lietuvių literatūrą* (1947). Čia spausdinamas K. Preikšto pranešimas iš *Pergalės* žurnalo, o rašytojų kalbos iš CVLMA saugomos stenogramos, kartu atsižvelgiama ir į svarbesnes jų pataisas *Pergalės* žurnale.

Tarybų Sąjungos pergalės tiek šalies viduje, tiek ir tarptautinėje arenoje smarkiai nepatinka visų rūšių imperialistams, kurie nekenčia mūsų socialistinės šalies, kaip pavyzdžio visai pažangiajai žmonijai. Vedami klasinės neapykantos, jie šmeižia mūsų šalį, nesigailėdami tam reikalui nei jėgų, nei lėšų, samdydami tam siundymo darbui savo tarnus iš literatų, žurnalistų, politikų ir diplomatų tarpo.

Neapykanta mūsų šaliai dega ir lietuviškai-vokiškieji nacionalistai. Tai jie nuolat dairosi į vakarus, ieškodami ten savo reakciniams išdavikiškiems planams ne tik dvasinio fašistinio peno, bet dažnai ir materialinės paramos iš savo šeiminingų reaktionierių kišenės. Tai jie ieško įkvėpimo pūvančiame buržuaziniame pasaulyje, susmukimo, dekadentizmo laikotarpį pergyvenančioje buržuazinėje kultūroje. Juos vilioja buržuazinė kultūra, garsi savo tarnavimu privatinei kapitalistinei nuosavybei, egoistinėms, savanaudiškoms buržuazinės visuomenės viršūnėms. Jie trokšta vėl susilaukti tos rasistinės kultūros, kurios nešėjai, atėję iš vakarų, išžudė šimtus tūkstančių mūsų krašto piliečių, jų tarpe ne vieną rašytoją, menininką, negražinamai sunaikino daugybę mūsų krašto kultūrinių vertybių.

Mums, tarybiniais žmonėms, progreso, kultūros nešėjai yra ne Vakarų reaktionieriai, o pažangieji socialistiniai Rytai. Tarybinės tautos, vadovaujamos bolševikų partijos, per trumpą istorinį laikotarpį pavertė savo šalį ne tik aukštai išsivysčiusios pramonės bei žemės ūkio šalimi, bet ir aukštos kultūros, tautinės savo forma, socialistinės savo turiniu, šalimi. Tarybinė kultūra kupina idėjinio turtingumo, gilaus žmoniškumo. Visose kultūros srityse tarybinės tautos, ir pirmoje eilėje didžioji rusų tauta, sukūrė daugybę nepalyginamų meninių vertybių, stebinančių visą pasaulį. Tarybiniai mokslininkai akademikai Komarovas, Bachas, Bogomolecas, Burdenko, Lisenko, tarybiniai dailininkai Gerasimovas, Muchina, Merkurovas, tarybiniai kompozitoriai Šostakovičius, Chačaturianas, Prokofjevas, tarybiniai rašytojai Gorkis, Aleksejus Tolstojus, Šolochovas, tarybiniai teatrai, tokie kaip Maskvos dailės akademinis teatras, Didysis ir Mažasis teatrai – argi ne pavyzdys, ne pasididžiavimas mūsų šalies darbo žmonėms viso pasaulio akyse? Tarybiniais kultūros darbuotojams atviros plačiausios kūrybinės galimybės, nes mūsų šalis nežino kapitalistinių šalių nelaimės – krizių, nedarbo ir masinio skurdo, nes nė vienos buržuazinės šalies kultūros darbuotojai nesinaudoja tokia visuotine savo vyriausybės parama, kaip kad mūsų didžiojoje Tėvynėje – Tarybų Sąjungoje. Niekuomet dar Lietuvos mokslininkai, muziejininkai, dailininkai ir kiti kultūros darbuotojai neturėjo tokių plačių kūrybinių galimybių, kaip dabar, gaudami dosnią pagalbą iš tarybinės vyriausybės, kūrybiškai bendraudami su broliškomis tarybinėmis tautomis. Niekuomet jie neturėjo tokių perspektyvų, kaip dabar, tobulinti savo kultūrinius pasiekimus ir įnešti savo indėlį į pasaulinės kultūros lobyną.

Ryšium su tuo mūsų literatūros mokslo darbuotojams, literatūriniais kritikams ir rašytojams iškyla uždavinys demaskuoti buržuazinių literatūros istorikų melą apie lietuvių literatūros istorinį vystymosi kelią. Buržuaziniai literatūros istorikai, siekdami ugdyti lietuvių tautoje šovinistines nuotaikas, sąmoningai nutylėdavo savo kaimynų literatūros, ir visų pirma progresyvosios rusų literatūros, įtaką lietuvių literatūrai. Tačiau negalima juk nuneigti Puškino, Lermontovo, Nekrasovo poezijos įtakos Maironio, Vaičiaičio, J. Janonio ir kitų mūsų poetų kūrybai. Gerceno, Saltykovo-Ščedrino įtaka aiški Vinco Kudirkos publicistikai ir satyrai. Dar žymesnę ir didesnę ideologinę įtaką mūsų jaunesniosios kartos rašytojams padarė M. Gorkis ir Majakovskis.

Didžiosios rusų tautos literatūra išreiškė pažangiąsias rusų tautos, kovojusios prieš carizmą, idėjas. Ši didvyriška ilgametė rusų tautos kova įkvėpė visų carinės Rusijos pavergtųjų tautų darbo žmones, jųjų meno kūrėjus į kovą prieš carinę priespaudą.

Štai kodėl tokia vaisinga ir pažangi buvo rusų literatūros įtaka lietuvių literatūrai.

Išryškėjimas rusų literatūros pažangiųjų idėjų įtakos lietuvių literatūrai ir visuomeniniam gyvenimui dar labiau sutvirtins mūsų tautos draugystę su didžiąja rusų tauta ir kitomis tarybinėmis tautomis, prisidės prie socialistinės statybos paspartinimo mūsų krašte.

Pažangioji lietuvių literatūra turi ilgametes kovines tradicijas, tradicijas kovos dėl savo tautos laisvės, dėl socialinio teisingumo, dėl progreso, dėl lietuvių tautinės kultūros vystymo.

Pažangioji lietuvių literatūra išreiškia troškimus ir idėjas prieš carinę santvarką kovojančių Lietuvos darbo žmonių. Geriausiai lietuvių tautos sūnūs ragino savo brolius stoti į kovą prieš carizmą už savo krašto laisvę ir nepriklausomybę. Jie ragino stoti į tą kovą kartu su visomis caro pavergtomis tautomis. Jie kėlė Lietuvos darbo žmones į kovą prieš dvarininkus bei prieš visus kitus išnaudotojus ir siurbėles. Pažangioji lietuvių literatūra visuomet kovojo prieš reakcijos skleidėjus, prieš lietuvių tautos išdavikus, kurie pasidavė carui ir jo pavergėjams. Pažangioji lietuvių literatūra kovojo prieš tautinės neapykantos kiršintojus.

Šios garbingos tradicijos nesugniužo ir smetoninės priespaudos laikais. Jas palaikė ir iškėlė geriausiai Lietuvos rašytojai, kurie nepasidavė smetoninei gaujai ir pasiliko ištikimi savo tautai. Didvyriškosios Lietuvos Komunistų Partijos kovos įkvepiami, įdvasinti Tarybų Sąjungos tautų puikiųjų pergalių visose socialistinės statybos srityse, šie rašytojai ragino Lietuvos darbo žmones nuversti fašistinės tautininkų diktatūros jungą, ragino palaikyti glaudžią draugystę su Tarybų Sąjungos tautomis.

Kada buvo nuversti smetoniniai išnaudotojai, kada Liaudies Seimas, vykdydamas tautos valią, paskelbė Lietuvą tarybine respublika, didžiosios Tarybų Sąjungos tautų šeimos nariu, pažangieji Lietuvos rašytojai buvo pirmosiose Tarybų Lietuvos kūrėjų eilėse. Rašytojai stojo į darbą įstaigose, stojo į atsakingas tarnybas, išvystė didelę kūrybinę veiklą.

Rūsčiomis Tėvynės karo dienomis Lietuvos rašytojai su ypatingu ryškumu parodė savo ištikimybę tautai, kraštui, ištikimybę pažangiosioms lietuvių literatūros tradicijoms. Rašytojai ragino į kovą Raudonosios Armijos karius, didvyriškuosius partizanus; jie ragino Lietuvos darbo žmones išverti kovoje, nepasiduoti vokiškiems grobikams, nepasiduoti lietuviškai vokiškųjų nacionalistų klastai ir apgaulei. Jie žadino Lietuvos darbo žmonių viltį Tarybų Sąjungos pergale, ragino netikėti laikinaisiais vokiškųjų grobikų laimėjimais, ragino sabotuoti vokiškųjų okupantų priemones, neiti į jų plėšikiškąją kariuomenę, nesiduoti išvežamiems Vokietijon į katorgą ir pražūtį.

Dideli yra Lietuvos pažangiųjų rašytojų nuopelnai savo tautai. Lietuvių tauta niekuomet neužmirš savo ištikimų sūnų, kurie savo talentą, savo gabumus, savo jėgas paaukojo jos gerovei ir laimei.

Šie didieji Lietuvos rašytojų nuopelnai įpareigoja juos ir toliau visuomet būti ištikimais darbo žmonėms, savo tautai. Tarybiniai Lietuvos rašytojai yra tęsėjai ir įpėdiniai pažangiųjų lietuvių literatūros tradicijų. Jie įkūnija savyje, savo kūryboje geriausių Lietuvos rašytojų viltis ir troškimus, jiems tenka uždavinys tas tradicijas toliau vystyti, aukštai laikyti Tarybų Lietuvos literatūros vėliavą. Tai garbingas, bet drauge ir atsakingas uždavinys.

Prieš mūsų tautą dabartiniu metu iškyla didingas istorinis uždavinys – įvykdyti naująjį stalininį penkmetį, kuris yra pirmasis penkmetis mūsų kraštui. Galima drąsiai tvirtinti, jog dar niekuomet prieš Lietuvos darbo žmones nebuvo iškilęs toks didingas ir kartu toks atsakingas bei svarbus uždavinys.

Penkmečio planas atidaro mums nematytas perspektyvas vystyti savo kultūrai tautinei pagal formą, socialistinei pagal turinį. Galima drąsiai tvirtinti, jog per visą savo gyvavimo istoriją lietuvių tauta dar niekuomet nėra turėjusi tokių plačių ir visa apimančių perspektyvų kurti savo mokslo, mokymo, meno, kultūros įstaigas, kaip kad dabar, tarybinėje santvarkoje. Dar niekuomet lietuvių tauta neturėjo tokių plačių perspektyvų vystyti savo dailei, savo menui. Kad šios perspektyvos įsikūnytų, mes visi turime aktyviai įsijungti į darbą ir nesigailėti pastangų užsibrėžtiems tikslams pasiekti.

Ryšium su penkmečio plano vykdymu iškyla ir svarbūs rašytojų uždaviniai.

Draugas Stalinas rašytojus pavadino „sielos inžinieriais“, tuo pabrėždamas didelį literatūros ir jos

darbuotojų vaidmenį formuojant visuomenės nuomonę, auklėjant darbo žmones.

Konkrečius rašytojų uždavinius tiksliai suformulavo aukščiau minėtieji VKP(b) CK nutarimai ir draugo A. Zdanovo pranešimas.

Kaip šių požiūrių šviesoje atrodo Tarybų Lietuvos rašytojų darbas bei kūryba šiuo metu?

Esama draugų, kurie mėgsta šūkauti, jog Tarybų Lietuvos rašytojai per visą laikotarpį, praėjusį nuo Lietuvos išvadavimo iš vokiškųjų grobikų jungo, nieko nėra parašę, nieko vertingo nėra sukūrę. Tai, draugai, neteisingas ir dargi žalingas tvirtinimas. Reikia tik apgailestauti, kad ir *Literatūra ir menas*, užuot kritiškai išnagrinėjęs tai, kas padaryta mūsų rašytojų per kalbamą laikotarpį ir padaręs iš to visas išvadas, taip pat kartoja paplitusius tvirtinimus, jog esą nieko nėra parašyta. Tie tvirtinimai yra klaidingi ir veda mus į šalį nuo rimto ir visapusiško nagrinėjimo bei kritinio įvertinimo mūsų darbo rezultatų.

Aš visų pirma norėčiau čia paminėti mūsų neužmirštamą Salomėją Nėrį – poetę patriotę, ištikimą savo krašto ir tautos dukrą. Karo metu Salomėja Nėris visą savo kūrybinę energiją skyrė kovai prieš vokiškuosius grobikus, didžiosios pergalės reikalui. Ji ragino Raudonosios Armijos karius, partizanus į nenumaldomą kovą prieš ruduosius išgamas, į kovą ligi galutinės pergalės. O kai ši pergalė atėjo, kai Lietuva buvo išvadauta, poetė jau iš pirmųjų dienų įsijungia į kovą dėl jos atstatymo. Dar Maskvoje būdama, tik sužinojusi apie Vilniaus išvadavimą iš vokiškųjų grobikų nagų, Salomėja Nėris jau ragina stoti į darbą, užgydyti žaizdas:

Kovas kovoję – kruvini
Sugrįžtame – sugrįžtame.
Žaizdas nuplausim vandenyj,
Žaliais šilkais aprišime.

O knygelės *Lakštingala negali nečiulbėti* pratarinės vietoje ji paleidžia savo giliu žmonišku jausmu ir pasiryžimu žavintį eilėrašį:

[...]

Mes kiekvieną dieną skaitome spaudoje apie atstatytas įmones, apie iškilusius iš griuvėsių fabrikus, gamyklas. Ne taip jau sudėtinga laikraštyje pranešti apie tai, jog ten ir ten atstatytas fabrikas. Tai galima padaryti keliomis eilutėmis. Tačiau kiek už tų šykščių eilučių slepiasi darbo, kiek pastangų, kiek nugalėtų kliūčių ir sunkumų! Kiek daug teko tarybiniams darbo entuziastams parodyti ištvermės, pasiryžimo, kiek reikėjo kovoti, kad atgytų šimtų įmonių griuvėsiai? Ar nėra tiesioginė mūsų rašytojų pareiga atvaizduoti tuos didvyrius? Ar jų žygiai nesudaro puikios medžiagos auklėti mūsų jaunajai kartai?

Tačiau veltui mes ieškotume platesnių, didesnių veikalų apie tai mūsų rašytojų kūriniių tarpe.

Kaip kai kurie mūsų rašytojai blogai atvaizduoja įvykius net tada, kai jie patys juose dalyvavo, parodo rašytojo B. Sruogos knyga *Dievų miškas**. Autorius, kaip žinoma, pats yra nukentėjęs nuo vokiškųjų grobikų, jis pats buvęs vokiečių išvežtas, ir tik Raudonoji Armija išgelbėjo jį nuo tikros mirties ir pražūties vokiečių gniaužtuose. Būdamas stovyklose, autorius gerai turėjo progos susipažinti su tų stovyklų kaliniais. Jis matė ten apščiai kovotojų prieš vokiškuosius grobikus. Bet Sruogos knygoje tų stovyklų aprašymas yra iš esmės pasityčiojimas iš tų žmonių, ciniškas šaipymasis iš vokiškųjų grobikų aukų. Autorius nė žodžio nepasako apie pasipriešinimo kovą, kuri, kaip mes puikiai žinome, buvo vedama ir pačiose stovyklose, jis neparodo tų didvyrių, kurie ir vokiečių stovyklose nenusiminė ir kovojo toliau, kol žūdavo didvyrio mirtimi. Sruoga nerado reikalinga savo knygoje pavaizduoti vokiškųjų budelių tose stovyklose. Atrodo, kad patys kaliniai yra kalti dėl visų

* B. Sruogos *Dievų miškas*, žadinęs labai stiprias stalininių konclagerių asociacijas, buvo išleistas tik po 13 metų, 1957 m.

vargų, o vokiškieji fašistiniai budeliai yra niekuo dėti.

Ką pamatė Sruoga šioje milžiniškoje tragedijoje, kuri vadinasi vokiečių koncentracinės stovyklos? Jis ten pamatė tik smulkius žmogelius, kurie tesirūpina kai kuriomis savo fiziologinėmis funkcijomis. Tai yra susmulkėję žmonės. Jeigu Sruogos knyga būtų pasirodžius, tai mūsų priešai turėtų visišką pagrindą sakyti, jog vokiečiai teisingai padarė, kad tokius žmogpalaikius laikė koncentracijos stovyklose.

Štai kodėl yra netikusi Sruogos knyga *Dievų miškas* ir štai kodėl gerai, kad ji neišėjo, nes išėjusi ji tebutų naudinga tik mūsų priešams. Kalbant apie Sruogą, negalima nepaminėti, nors ir anksčiau parašytos, jo dviejų tomų *Rusų literatūros istorijos*, šmeižiančios rusų tautą, tarybinę santvarką.

Žinoma, galima būtų apie šią „istoriją“ visai nekalbėti, jei pats Balys Sruoga būtų tą savo kūrinį kaip reikiant iškritikavęs. Bet jis nerado reikalo tai padaryti, o bevelijo išsisukinėti formaliais pareiškimais.

[...]

Draugai!

Šitas mūsų susirinkimas neturi būti kažkokiu nuomonių pasikeitimu ar pasikalbėjimu. Užtenka kalbų. Šitas susirinkimas turi parodyti griežtą visų mūsų persilaužimą kūrybine linkme.

Pirmininkas. Žodis duodamas drg. Sruogai.

B. Sruoga

Gerbiamieji! *Errare humanum est*, – tokia jau žmogiška dalia. Gal ne tiek bloga yra suklysti, kiek bloga savo klaidose sukempėti, – nenorėti iš jų vaduotis. Ir mūsų šios dienos susirinkimo didžioji prasmė – pasimokyti iš savo paties ir savo kolegų klaidų, – išmokti klaidakelius pažinti ir vengti jų.

Tad tebūnie leista ir man pasidalyti mano rūpesčiu dėl mano klaidų.

Aš grįžau į Tarybinę Tėvynę pereinamųjų metų gegužės mėnesį, kai Raudonoji Armija, herojiškais žygiais sumalusi rudąją fašistų galybę, išvadavo mane iš fašistų mirtinos katorgos. Mūsų Vyriausybės ir Partijos dosnia pagalba ir aukštai humanišku rūpesčiu, tasai mano grįžimas virto man didžiausia mano gyvenimo švente, – net daug daugiau negu švente. Dar taip neseniai kiekvieną momentą buvęs mirties pavojuje, keletą kartų ir mirti bebandęs, taip pasiilgęs gimtinės, ištroškęs laisvės ir žemiškų laisvo gyvenimo gėrybių, Tarybinėj Tėvynėj atsidūriau aplinkybėse, kuriose tai buvo man gausiai duota. Ir, turiu prisipažinti, nuo viso to man apsvaigo galva, aš visiškai nustojau tikrovės jausmo. Tiesą pasakius, ir per visą savo gyvenimą stipresniu tikrovės jausmu niekuomet nepasižymėjau, gyvenau, lyg kažkokiose poetizuotose miglose, viską lyriškai perdėdamas iki kraštutinumų. O pernai tasai tikrovės jausmas buvo lyg visiškai išgaravęs. Visiškai buvo dingę iš mano sąmonės visas tas rūstus darbas, visos tos tarybinės liaudies kančios ir heroizmas, kuris atvedė į karo laimėjimą ir mano išvadavimą iš fašistinės mirties.

Aš besidžiaugdamas laime ir tąja gilia, miela viduje šilima, kuria apsupo mane Vyriausybės ir Partijos broliškas rūpestis, įsivaizdavau esąs poetas, – ir tikrai poetas, – ir poeto prasmę siaurai suprasdamas, ir ne kartą visiškai pamiršdamas savo visų aukščiausias pareigas – tarybinio piliečio pareigas, kurias tuomet per menkai ir tesupratau. Čia tai ir buvo visų mano tolimesnių klaidų pagrindinis šaltinis.

Nesugebėjau susivokti gyvenimo reiškiniuose ir tinkamai suvokti jų didžiąją prasmę.

Būdamas fašistų katorgoje, buvau išmokęs į viską žiūrėti su pašaipą, – tenai gal tai buvo man svarbiausia priemonė pakelti visą pragarą ir apsiginti nuo mirties. Bet aš tą pašaipą atsivežiau ir į Tarybinę Tėvynę, – ir čia aš ją pavartodavau net susitikdamas su tokiais reiškiniiais, prieš kuriuos, po

teisybei, turėjau pagarboje galvą lenkti. Būdamas šitokioje nuotaikoje ir nejausdamas kaip reikiant tikrovės, besijausdamas poetas ir tikrai poetas, parašiau ir savo atsiminimus apie fašistinį lagerį. Mano psichinė būseną buvo tokia, kad aš savo užrašuose negalėjau tarybiniam skaitytojui duoti tai, ko jam reikia. Čia didžiausia mano klaida buvo ta, kad aš labai svarbią, gyvą, aktualią medžiagą paverčiau neaktualia ir tuo būdu – nereikalinga, – tokiu būdu pražudžiau veikalą, pagrįstą savo prakaitu, krauju ir ašarom. Bet mano klaidos čia nesibaigė. Aš buvau sugalvojęs savotišką terminą mano tikslui apibrėžti, – norėdamas apeiti formulę „menas menui“, privačiuose pasikalbėjimuose bandžiau skelbti formulę „menas žmogui“. Šio mano termino blogybė yra ta, kad jis yra per platus ir faktinai nieko nereiškia. Juk viskas pasaulyje yra žmogui, – tad ir mano terminas su menu maža ką bendro teturėjo. Blogiausia buvo tai, kad aš bandžiau ginti sąvokas, paveldėtas dar iš priešrevoliucinio rusų dekadentiško simbolizmo, – bandžiau ginti poeto, kaip tokio, – tikrai poeto tariamas teises. Tariant šiokiadieniška kalba, tai reiškė kad aš piliečiui, broliui, taip daug man gera padariusiam ir valgyti norinčiam, siūlau limonado. Limonadas, kad ir koks jis saldus būtų, lieka vis tiek limonadas, – duonos jis neatstos. O mūsų gyvenimas yra toks, kad skaitytojui reikia duoti padoraus maisto, ne limonado! Begyvendamas šia nuotaika, aš sugaišau daugybę laiko, berinkdamas medžiagą ir berašydamas naują dramą *Barborą Radvilaitę*. Iš to viso išėjo tikrai, kaip romėnai sakydavo: *oleum et operam perdid* – nustoja alyvos ir triūso, – darbas nepasiekė tikslo, nes jis neturėjo saito su šios dienos mūsų liaudies pastangomis ir kova kuriant socialistinį gyvenimą, – jis tarybiniam skaitytojui nereikalingas. O laikas, energija – išseikvota!

Visa tai ir labai sutrukdė pasiruošimą tarybiniam kūrybos darbui – teoriniam ir praktiniam. Pavyzdžiui, dialektinio materializmo pagrindai man jau seniai žinomi. Man buvo žinomi marksistinio metodo pagrindai, benagrindė kitų veikalus. Bet kai atėjo laikas tuos pačius pagrindus taikyti savo kūrybai, pasirodo, kad man čia kol kas dar su didelėmis spragomis išeina, – pasirodo, kad mano teorinis pasiruošimas yra dar per silpnas, – aš turiu skubotai šį trūkumą papildyti. Jei šį darbą būčiau padirbęs seniau, užuot besiblaškęs visokiose nuotaikose, šiandien, galimas daiktas, būčiau jau, kaip sakoma, „visas vyras“, o dabar tebesu dar mokinio padėty. Kadaisė Nekrasovas mokė:

Gali poetas ir nebūti,
Bet būt pilietis privalai.

Tai buvo pasakyta taikos metu, kai gyvenimas palengva tebesroveno, kada ir skubėti nelabai buvo kur. O nūdien, kada gyvename tokį ypatingą metą pasaulio istorijoje, kai vietoj senojo pasaulio eina tokia milžiniška naujo pasaulio statyba, nūdien savaime aišku, kad poetas turi būti pilietis, – geras tarybinis pilietis.

Bet aš vien piliečio dalia nenoriu tenkintis, aš noriu būti ir poetas, – tarybinis poetas. Man atrodo, man pavyks dar parodyti, kad dar yra parako ir senoje parakinėje. Turiu prisipažinti, kad man šis uždavinys ne taip jau lengva išspręsti.

Visų pirma, aš dar teoriškai nesu kaip reikiant apsišarvavęs, – turiu skubotai baigt šarvuotis. O antra, turiu surasti ir naują savo veikalų formą, naują stilių.

Ką gi, aš per dvidešimt penkis metus naudojaus istorinės dramos forma, – eiliuota poema, pagrįsta *knygine medžiaga*.

Norėdamas būti tarybinis poetas, turiu remtis ne knygine, bet gyva *gyvenimiška medžiaga*. Ir naujai medžiagai turiu rasti atitinkamai vertingą formą. Juk tokie gyvenimo poetai, kaip Nekrasovas, Verharnas, Majakovskis – rado gi savaimingą vertingą formą, atitinkančią turinį!

Aš tikiuos, man pavyks nugalėti ir šią sunkenybę. Viena, ko aš nenoriu: kad mano veikalai, pagrįsti gyvenimiška medžiaga, būtų silpnesni už senienų veikalus.

Ne! Jie turi būti stipresni! Gyva herojinė medžiaga yra stipresnė už senus foliantus.

Aš tikiuos, man pavyks išsivaduoti iš mano klaidakelių, pavyks sukurti tarybinio heroizmo veikalus, – bent duoti tokius veikalus, kokių yra reikalingas tarybinis skaitytojas.

Aš, visą savo gyvenimą gyvenęs emocijomis, tikiu, kad su jumis, mano jaunesni broliai rašytojai, jaunatviško entuziazmo ugnies, temperamento ir herojinio optimizmo atžvilgiu, – su jumis aš dar pasivaržysiu!

Na, pažiūrėsime!

[...]

BALIO SRUOGOS LAIŠKAS PETRUI CVIRKAI*

Rašyta iš Birštono š. m. (1946) liepos mėn.

Mielas Petrai,

Man vis tebesipainioja galvoj mūsų paskutinis lakus pasikalbėjimas Birštone¹. Nežinau, ar yra tarp mūsų esminių nesusipratimų, ar tiktai per mažai pasisakome ir todėl kivirčijamės be pagrindo. Žinoma, laiške visko nepasisakysi, bet vis dėlto turėčiau pasakyti savo nuomonę, tikriau, jausmą, dėl kai kurių mūsų tuomet paliestų temų.

1) Visų pirma – dėl straipsnio tojo². Žinoma, jis yra principinis. Dar ir dar kartą apsvarstęs, vis dėlto manau, kad jis anaipol nėra naudingas. Kad kai kurie rašytojai jam karštai pritarė, tai dar nelabai įtikinąs reikalas. Galimas daiktas, ir jie taip pat galvoja. Bet galimas daiktas, jie šneka taip, kaip šneka paprasti piliečiai su kiekviena valdžia. Jūs, valdžios žmonės, to gal net nebejaučiate, bet paprastam stebėtojui visuomet krinta [i] akis. Patogiau valdžiai pritari, – tuo gi niekuo nerizikuoji, o priešinsies ar ginčysies – velniai gi žino, kuo gali tai pasibaigti. Tad ir tais entuziastiškais pritarimais aš nelabai tikiu. Visa priklauso nuo aplinkybių, asmens ir jo padėties.

Užsieniuose dabar gyvena ne mažiau trečdalis mūsų tautos (Amerika, Vokietija). Mum, tarybinės šalies žmonėm, ne vis tiek, ką užsienis apie mus mano. Oficialios valstybinės įstaigos rūpestingai kovoja su antitarybine propaganda, stengiasi teikti teisingą informaciją. Dar svarbiau mum, lietuviams, mūsų užsieniui lietuvių nuotaikos. Ir koks jiems įspūdis pasidarys iš tokio straipsnio? Jiems pirmas įspūdis bus, kaip ir iš K. Preikšto straipsnio (prieš Inteligentų suvažiavimą)³, kad jie rašyti ne plunksna, bet pagaliu. Kokio jie įspūdžio susidarys apie mūsų gyvenimą? Kuris jų beišdrįs grįžti Lietuvon? Ką gelbės bet kuri informacija ar propaganda, jei oficialūs atsakingi mūsų asmenys rašo šitokiu tonu? Niekuo netikės. Nusigąs tiktai. Ir priešingom nuotaikom bus pagrindas – straipsniai. Ir kam visa tai buvo reikalinga? Kieno naudai visa tai?

Vidaus politiniu atžvilgiu – šitokio tono straipsniai nieko neįtikina. Visus išgąsdina tiktai. Pamokomas pavyzdys – inteligentų suvažiavimas⁴. Praėjo gi jisai išsigandusioj nuotaikoj. Kokia gi visų kalbėtojų kalbų esmė? Visi kartojo gabalėlius iš pirmininko pranešiminės kalbos, – ir blogai kartojo, ir visi trafaretiškai pradėdavo ir baigdavo esmėj tais pačiais žodžiais: „Tikiu j... ir – Tegul bus

* Laiško originalas saugomas Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto rankraštine (f. 1, b. 5781). Čia spausdinant praleista trečioji laiško dalis, kurioje rašytojas kalba apie savo privataus gyvenimo problemas. Laiško pabaigoje – B. Sruogos prieraišas pieštuku: „Paskaitęs laišką – sunaikink, bent paskutinę jo dalį“.

¹ Birštone, kur tuo metu B. Sruoga atostogavo, P. Cvirka lankėsi 1946 m. liepos 28 d.

² Turimas galvoje P. Cvirkos str. „Ilgiau tylėti negalime!“, išspausdintas laikraštyje *Literatūra ir menas*. – 1956. – Liep. 21. – Nr. 1 (persp. Cvirka P. *Raštai*. – V., 1985. – T. 6. – P. 429–434).

³ Preikšas K. „Garbingi Lietuvos inteligentijos uždaviniai“ // *Tiesa*. – 1946 – Geg. 28.

⁴ II Lietuvos inteligentų suvažiavimas, įvykęs 1946 m. gegužės 28–30 d. B. Sruoga buvo suvažiavimo dalyvis, pasakė jame kalbą.

pagarbintas!“ Jokios kūrybinės minties, jokio polėkio, esmėj jokio reikalų svarstymo, jokio gilesnio bendradarbiavimo. O juk visa galėjo būti daug geriau ir gyviau. Iš tokio gausaus susirinkimo, iš konkretaus reikalų svarstymo galėjo išsikristalizuoti tuo pačiu reikalu naujos mintys, nauji metodai, atitinką gyvenamojo meto uždavinius ir galimybes. Jei tai būtų įvykę, – ar būtų buvę blogiau mūsų kraštui, ar būtų pakenkę Tarybinės valdžios autoritetui? Visa pagadino įvartytoji žmonėm baimė. Gyventi gi kiekvienas nori, valgyti nori, tik iš savo krašto važiuoti nenori. Ir atrodė žmonėm: pasakysi – nežinia kuo baigsis. Verčiau atsipalaiduoti trafaretinėm frazėm, tuščia formule, šablonu – už tai niekas nepapeiks. Bet formulė, šablonas – tai ne kūryba; ne mintis. Tai juk – stagnacija, impotencija, tiesus kelias į išsigimimą. Ir aš viso to nieku būdu negalėjau suprasti – kuriem velniam buvo reikalinga šitokia nuotaika sudarinėti?!

Panaši padėtis ir literatūros reikaluose, tik daug opesnė, nes pats objektas daug gležnesnis ir trapesnis. Čia yra lygiai svarbios – ir principinė, ir praktinė pusės.

Niekuomet ir niekur, jokiuose laiko ir geografijos plėčiuose, joks menas, jokia meno (= ir literatūros) srovė nesusikūrė pagal iš anksto nustatytą teoriją. Menininkai, rašytojai kūrė savo veikalus, ir tik vėliau atėję istorikai klasifikavo jų veikalus pagal vyraujančius požymius, – tai buvo klasifikacija dėl patogumo. Teorija ir kritika sekė veikalus, o ne veikalai – teoriją. Teisybė, kultūros istorijoje buvo poris priešingų pastangų. Prancūzų klasicizmo teorija buvo bandoma taikyti kituose kraštuose ir kurti literatūra, bet visur tai buvo negyvai gimęs kūdikis, visur, šalia klasicizmo, kūrėsi ir kitos srovės ir veikiai klasicizmą palaidojo. Taip pat ir Jenos ankstybieji romantikai – pirma sukūrė romantizmo teoriją, paskui – veikalus (Friedrich Schlegel (Fridrich Šlėgel), Novalis, Tieck (Tyk)). Bet jų pačių veikalai buvo niekam tikę, o vėliau sukurtieji (kitų) romantiški veikalai – niekur ir niekuomet neįgyvendino romantikų teorijos. Kiekvienas stipresnis kūrėjas prasilenkdavo su teorija, įnešdavo savo elementų, keisdavo teoriją iš esmės. Palygink ankstybuosius ir vėlyvuosius romantikus – koks milžiniškas skirtumas! Iš anksto nustatyta teorija (srovė!) niekuomet ir niekur teigiamų vaisių nedavė! Privaloma iš anksto teoriškai nustatytoji srovė – joks kūrybos akstinas. Prie jos galėtų derintis tik menkysta, bet kiek stambesniai talentui – tai yra girnos ant kaklo. Arba jisai visai negali rašyti, arba neišvengiamai turi išsiveržti iš nustatytų Prokrusto varžtų. Vyrai, privalomąją teoriją nustatę ir paskelbę, gal yra stambūs valstybės vyrai, puikūs visuomeninkai, bet tai dar nereiškia, kad jie taip pat gerai nusimantų kūrybos istorijoje ir psichologijoje. Aš nė kiek neabejoju, kad po kelių ar keliolikos metų privaloma teorija bus atšaukta, kaip jau daug, kas buvo klaidinga, atšaukta, – Maskvoje praktiškai ir dabar jau nebekreipiama dėmesio, – bet kol kas pas mus tokie Rudminai, Banaičiai¹ donkichotiškai tebemosikuoja trockistiškais kalavijais ir smaugte smaugia kūrybą. Kai ta negerovė ir pas mus [bus] atšaukta, o Rudminai ir Banaičiai bus pastatyti prie to darbo, kurį jie dirbti moka, aš busiu jau nusprogęs ar bent iš manęs pelenai byrės, – ir dirbti jau nebepajėgsiu. O dabar, – ką gi aš dabar turiu daryti? Daryti tai, kas pagal mano kūrybinę sąžinę yra negerai, nevertinga, negarbinga, bet kas atitinka tų trumpaamžių teisėjų nuovoką? Ne [be] reikalo dar Gribojedovo Čackis rėkė: „А судьи – кто?“ Jei būčiau prieš kelerius metus nusprogęs, mano veikalų niekas nebemaigytų, o dabar... ir kas, ir vardan ko?!

Dar opesnis reikalas – su aktualių gyvenamųjų temų panaudojimu literatūros reikaluose. Vienas gali, kitas – ne, kitam reikia istorinės perspektyvos, kad galėtų medžiagą sintetinti. Ak, ir rusuose tik vienas Majakovskis buvo tikras dabarties poetas! O kiti visi – kas? Kas iš jų liks po 20, po 50 metų? Ir tas iš mūsų, kuris galėtų rašyti gyvenamomis temomis tikrus meno kūrinius (o ne pigius feljetonus), ar jis turi pakankamai priemonių, ar jis gali gyvenimą pažinti?! Juk vyksta baisiai didelis pasaulinis

¹ Rudminas – G. Zimano, tuomet vyriausiojo *Tiesos* redaktorius, slapyvardis; J. Banaitis – tuomet Meno reikalų valdybos prie LTSR Ministrų Tarybos viršininkas.

procesas, keičiasi žmonių ne tik psichologinis turinys, bet ir psichologinė forma, viskas – teberūgsta, tebegaruoja, tebeformuojas, tebekunkuliuoja, – ne taip jau lengva tame gaivaliniame procese susivokti. Juk ar gali sakyti, kad net ir rusų pačių tarybinė psichika jau galutinai susiformavo? Palygink 1918–1926 metų žmones ir 1938–1946 metų, – koks milžiniškas skirtumas! Kas besakyti apie mus, kur ragaišis tik užraugtas, kur dar jis kelias, putoja, lipa iš bliūdo! Kaip visa tai susiformuos – to niekas dar nežino, – nei tie, kurie rašo, nei tie, kurie sako: ne taip, „ne pagal liniją“! Viena tiktai aišku: žmogaus psichika „pagal liniją“ niekuomet nesiformuoja, kol ji tebėra *žmogaus* psichika! Rašytojas rašo taip, kaip jis jaučia, kaip jis mato pasaulį, – kiekvienas kitaip, savaip, – kaip ir visi menininkai kūrėjai. O paskui jam sako: ne taip, ne pagal liniją! Tavo tokiam personažui reikia vieną koją prikirpti, nosis – pridurti. Prasideda rašytojui Golgotos kančios. Vienas, kaip Dauguvietis, gali tai pakelti, o kitam tai – padūkęs dantų skausmas. Juk ir mano *Dievų miškas* – rodos, jau kokia nekalta tema! Rašiau 2 mėnesiu, „svarstymas“ užėmė 12 mėnesių – ir dar ne galas! Man asmeniškai rezultatas aiškus: pradėjau tą veikalą stačiai neapkęsti. Nebenoriu aš jo nė žinoti, nė girdėti apie jį! Jeigu, dabar jau tikrai mano prakeikimui, tas veikalas būtų kada nors spausdinamas, nei jo korektūrų, nei jo atspausto nebeskaitysiu! Ir koku būdu toliau aš galėčiau ryžtis ką nors rašyti gyvenamomis temomis?! Tai – mano kaprizas? Anaiptol ne! Kūryba, rašymas – yra man gimdymo kančia. Aš visuomet ją labai skaudžiai išgyvenu. Ir dar „kančios po gimdymo“! Ne, – tam jau mano nervų nebepakanka! Ar galima stebėtis, ar galima bartis, kad rašytojai bijo šitų kančių?! Reikėtų kaip nors rasti priemonę jiems paguosti, padrąsinti, o ne lojoti ir grūmoti. Juk tai visiškai nepedagogiškas metodas. Juk ir šunes, žiurkes kai dresiruoja geras dresiruotojas – ir tas veikia meile ir švelnumu! O ar pats supranti, koks tai yra baisus argumentas: aprūpinom, apavėm, pavalgydinom, o jūs – ką?! Juk tai yra Ostrovskio gadynės pirklio metodika: – *Я тебя пригрел, я тебе двадцать целковых дал, а ты – что ж ты сукин такой сын, моих делов не прославляешь! Или там еще чего то не даешь!* Ne, šitokiu tonu kalbėti su rašytojais negalima. Tai niekuomet gerų vaisių nedavė ir neduos. Ne! Meilės reikia! Reikia labai delikatinios pedagogikos! Ką gi, dabar žmonės vėl išsigąs, dar labiau susitrauks. Kokia gi gali būti kūryba iš baimės?! „*Авось чего бы не вышло*“ – ir tiek. Ir vėl – visa tai juk niekam nereikalinga! Viskas galima padaryti gražiuoju ir geruoju. Tiktai nereikia manyti, kad suaugusio, subrendusio žmogaus psichiką pakeisi per metus kitus – ir dar tokiais metodais. Viskam reikalingas laikas ir kantrybė. Per gvoltą lauždamas sužalosi žmogų ir tuomet tikrai jo nebeturėsi, tuo tarpu pamažu jį augindamas – padarysi naudingą darbininku!

Ir dar dėl dabarties temų. Pagal Rudmino ir *tutti quanti*¹ išmanymą esmėje dabarties tema veikalas turi būti *житие святых*, ir tai ne *Киево-Печерский патерик* tipo, bet pagal Pachomij Lagofet. Epifanij Premudryj, Mitropolit Makarij tradicijas². Ir vertinimo kriterijus – paveldėtas iš Cernyševskio–Dobroliubovo (ir blogai paveldėtas, – be to literatūrinio skonio, kuriuo anie garbingi vyrai pasižymėjo!): parodyti, kas gyvenime negerai ir kas padaryti, kad būtų gerai! Patys rusai jau seniai to atsisakė, o mum tai skelbiama kaip didžiausia naujovė! Tarytum meška su kuoku būtų atsistojusi prie kelio: eina pro šalį rašytojas – ir – bac – su kuoku per galvą! Kam viso to reikia?!

Ne, mielas bičiuli! Savo laikrašty užtark rašytojus, paguosk, dvasioj pastiprink, padrąsink gyventi ir kurti – padarysi teigiamą darbą, tikrai susilauksi to, ko nori. Bet juos, anot Andrejo Kurbskio³, „*грызть кусательно*“, dirbi esmėje niekam nereikalingą, kenksmingą darbą!

2) Dar dėl *Dievų miško*. Man nuostabu, kad žmonės tenai politikos ieško ir pyksta, kad jos neranda.

¹ Visų kilų (it.).

² Senosios rusų literatūros žanras patetikai – didaktinio pobūdžio šventųjų ir kankinių aprašymų rinkiniai, paprastai sudaromi vietovės (dažniausiai vienuolyno) principu.

³ A. Kurbskis – XVI a. rusų didikas, politinis veikėjas, po konflikto su caru atbėgęs į Lietuvą; cituojamas posakis – iš jo publicistinio laiško carui Ivanui Rūsčijam.

Kaipgi jie gali rasti ją tenai, jei aš ir nemaniau ją duoti?! Kodėl nemaniau? Dvi priežastys. Jeigu tie, kur piktinis, patys pasėdėtų tokiame lageryje, pabūtų tiek laiko, kaip aš, alkani, mušami, vos pavelka kojas, nežinodami, po kelių minučių ar tavęs kas neužpumpys, kapstinėdamos šiukšlėse sužiedėjusios plutos gabalėlio, su sutinusiom kojom, su skaudančia krūtine, su atmuštais inkstais, su svaigstančia suidiotėjusia galva, – jie žinotų tuomet, kodėl lageryje būdamas žmogus negalvoji apie politiką! Rašyti apie tai, ko nebuvo, girtis savo kančiomis ir mandrumu, – mano išmanymu, – negarbinga. Anot Gorkio: „И птичка божия гласит своею песней, что правда вымысла прекрасней и чудесней“. Tai būtų blogas paršyvas tonas – ir viskas. Tai viena. O antra – šiek tiek esmingiau.

Terminu *politika* jie paprastai vadina *pigiąją* propagandą, kurios pas mane tikrai nėra ir negali būti. O propagandos reikalai ne tik Lietuvoje, bet ir visoje Tarybų Sąjungoje yra visiškai netinkamai tvarkomi. Kad propaganda turėtų pasisekimo, reikia, kad ji būtų pritaikyta prie vietos aplinkybių ir *psichinės struktūros tos tautos*, kurioje ji varoma. Tuo tarpu Maskvoje nustatyti metodai, daugiausia atitinką rusų tautos psichiką, yra taikomi visur vienodai po visą Tarybų Sąjungą, be jokio atsižvelgimo esminio į vietinės tautos psichiką. Antras didžiausias trūkumas – tai tų pačių metodų ir priemonių vartojimas ir apsišvietusiai visuomenei, ir plačiosiom masėm. Apie plačiąsias mases man sunku kalbėti, jų nežinau, bet šviesuomenę tie pigieji metodai veikia labai neigiamai. Ir trečias esminis trūkumas – *saiko jausmo* nebuvimas. Tos propagandos visur per daug, – per daug ji įžūli, agresyvi. Kur tik pilietis pasisuksi – vis tave moko ir moko, vis tave durniumi laiko. Laikraščiai, spauda, susirinkimai, posėdžiai, teatras, kinas, net sportas – ir tas neapsieina be propagandos. Net per radijo, net paprastos žinutės, žaltys, nepaskaitys paprastu informuojančiu tonu, bet vis staugdamas, patetiškai, deklamatoriškai, savo intonacija pabrėždamas, kad tu, klausytojas, visiškai durnius esi! Aš suprantu propagandos reikalą, bet reikia jį paduoti taip, kad klausytojas ar skaitytojas nė neįstų, kad jis yra mokomas, kad jis nejučia įsitrauktų į propaguojamų idėjų tarpą. Aš seniau dariau bandymą. Vienam senam belogvardeicui daviau skaityti tarybinius romanus. Dėl *Поднятая целина* – keikės, dėl *Хлеб* – keikės, dėl kitų panašių – keikės. Bet, va, paskaitė *Капитальный ремонт* – ir pareiškė: „Po velnių, tokias knygas beskaitydamas, pats pasidarysiu bolševikas“¹. Buvo Maskvoj surengti universitetų Politinės ekonomijos katedrų vedėjam kursai. Specialistas ateina jiems dėstyti – ir skaito... savo vedamuosius straipsnius iš „Izvestijų“! – kuriuos visi klausytojai jau seniai buvo skaitę! Pas mus susirinkimuose ateina kalbėti visiškai nepasiruošę, taršką-baršką trafaretinius banaliukus, – ir tai vadinasi propaganda! Ir dėl tokio kalbėtojo – ne tik patį kalbėtoją, bet ir jo dėstomą reikalą imi neapkęsti. Eini kalbėt – gerbk auditoriją: būk pasiruošęs, dėstyk įdomiai, patrauk. Nemoki taip – lįsk po suolu, tik nepliopk! Savo nepasiruošimu neįžeidinėk klausytojo, – jis tau to niekuomet neatleis!

Dar Nietzsche (Nyčė) keikės: didžiausi mokytojo neprieteliai visuomet yra jo mokiniai. Nemokšos propagandistai tikrai subanalina, suparšyvena didžias idėjas, vietoj jas paskleidę, jas iškoneveikia ir sukelia neišbrendamą nuobodumą. Ne, šitokios propagandos aš nepripažįstu, jos nepakenčiu! V. Grosmanas ar Simonovas – juk gana gabūs rašytojai. Abu aprašinėjo vokiškus lagerius. Medžiagos turėjo daug surinkę. Bet kas iš jų aprašymų išėjo? Literatūrinis šlamštelis. Kas jų rašinius pagadino? Pigioji propaganda, skaitytoją durnium laikanti. Ir tikrai: „Словечка в простоте не скажут, все с жимкой“. Aprašomi faktai tokie, kad jie jokių komentarų nereikalingi, o tie rašytojai – būtinai iškomentuos! Skaitytojo fantazijai nieko nebepaliks! Jau Voltaire (Volter) mokė: „Pagrindinis nuobodumo sekretas – viską pasakyti iki galo“. O tie gabieji rašytojai taip ir daro: viską pasako iki galo. Jau man dr [g]. Michasė² prikaišiojo: „Kodėl aš niekur nežymiu savo vidujų išgyvenimų? Argi aš niekuomet nepasiilgęs savųjų, Tėvynės ir t. t.“ Aš į tokį priekaištų naivumą galėjau atsakyti tikrai

¹ *Pakelta velėna* – M. Solochovo, *Duona* – A. Tolstojaus, *Kapitalinis remontas* – L. Sobolevo romanai.

² Michalina Meškauskienė (1907–1990) – 1944–1945 m. Lietuvos TSR švietimo liaudies komisaro pavaduotoja.

šypsena. Kaipgi aš jai galėjau paaiškinti, kodėl jos siūloma sentimentalė autoreklama man yra kokti? Aš duodu faktus, jų išdėstymas, parinkimas, sugrupavimas savaime turi sukelti skaitytojo dvasioje tam tikrą reikalingą nuotaiką. Ir tai yra savo rūšies ta pati propaganda, tik daug delikatesnės, inteligentiškesnės formos už tąją, kurios iš manęs reikalaujama. Pirmoj eilėj aš gerbiu skaitytoją, o mano kritikai iš manęs reikalauja, kad aš skaitytoją durnium laikyčiau. Aš pasiekiu tų pačių rezultatų, kurių ir jie nori, tik daug kultūringesne forma. Ir mano kritikam mano medžiagos pakanka, tik jie mano, kad „kitiems“ jos per maža, atseit jie vieni razumni, o kiti – durniai. Ne! Aš tokios pažiūros negaliu laikyti, man visi skaitytojai yra razumni. Jeigu kas durnius mano raštuose santykiuose su skaitytojais – tai tik aš vienas. Kitaip aš negaliu!

Pagaliau, toks reikalo dėstymas yra mano kūrybinis metodas, faktinai labai lietuviškas. „Saulė leidos, buvo kova, kraujo daug tekėjo“... – ir viskas, visas kovos aprašymas. Ko skaitytojui trūksta, pats papildo. Ir rusuose, bent nuo Feto laikų, praktikuojamas metodas: sakinyje duodamas tiktai veiksnys, tarinys – skaitytojo fantazijos reikalas. Pavyzdžiui, Feto: „Шопот. Робкое дыханье. Трели соловья...“. Ar Balmonto: „Ландыши. Лютики. Ласки любовные. Ласточки лепет. Лобзанье лучей...“. Mario rašinyje yra duotas išplėstas logiškas veiksnys lygiai ta pat prasme, kaip cituotuose posmuose. Ar, logikos terminologija, yra duota didžioji ir mažoji premisa, bet išbaigti silogizmą turi pats skaitytojas. Baigsiu aš jį – bus neišbrendamai nuobodu, – bus Simonovas, Grosmanas, tik ne Sruoga. Bet kaip aš išaiškinsiu tokius dalykus žmonėm, kurie pripažįsta tiktai pigiąją propagandą, kuriem literatūrinės kūrybos procesas yra *terra incognita*?! Todėl tad ta visa istorija su *Dievų mišku* man taip baisiai įkyrėjo.

Arba vėl: tos pačios propagandos sumetimais kartkartėmis norima parašų po trafaretiniais pareiškimais ar šabloniškų pareiškimų iš Putino, manęs, Vaičiūno... Ir tai – vėl labai klaidingas propagandos supratimas. Aš ir mano kolegoms turime jau šiojį tokį rašytojišką veidą, stilių, gal ir vieną kitą literatūrinį nuopelniuką... Ne šandie – ryt mum jau mirt reikės, su saule negi gyvensi. Ir mūsų tokie parašai duoda priešingų vaisių, negu laukiama. Kas tiki – tas tiki ir be mūsų parašų, jiems jie nereikalingi. Kas netiki – jie neįtikina. Priešingai. Komentarai esti tik tokie: „Parsidavė. Loja dėl savo limitų“. Arba, dar blogiau: „Ak, išgvoltavojo ir jį!“ Šis pastarasai komentaras ypač paplitęs užsieniuose. Patinka mum ar ne, bet užsieniuose jau yra susidariusi nuomonė: „Tarybų Sąjungoje dvasiškai gvoltavoja rašytojus“. Po Paties straipsnio¹ šis garsas dar labiau įsitvirtins. Kam to reikia? Mūsų parašai jokios naudos neduoda, tik mūsų vardus įvelia į politinę kovą, duoda progos versti šiukšles ant mūsų galvos. Mūsų nenoras eiti su tokiais parašais anaip tol nereiškia, kad būtume nusistatę prieš Tarybinę santvarką, tai yra tiktai nenoras tapti politinės kovos aukomis, – tai yra tiktai noras pasilikti visos lietuvių tautos poetais. Kaip sau nori, bet man ir kitokių politinių įsitikinimų lietuviai taip pat yra broliai. Aš niekuomet jokiai partijai nepriklausiau, į jokių partinius rėmus netilpau, buvau poetas visiem lietuviams. Jei būčiau jau nusprogęs, toks ir pasilikčiau. Kam bus naudos, jei senatvėje susiaurėsiu?

O, sakyk, kas būtų, jei Vyriausybė ir Partija žiūrėtų į mus, turinčius virš 50 metų, kaip, pavyzdžiui, į išmirštančios zubrų giminės paskutinius palikuonis? Vis tiek mes jau greit mirsime. Vis tiek mes jokiaje prieštarybinėje veikloje nedalyvausime, vis tiek prieš tarybinę santvarką nieko nerašysime. Jeigu leistų mum rašyti kartais šį tą ir „ne pagal liniją“, šį tą saviškai, individuališkai, mūsų pačių atsakomybe prieš ateitį? Nuo to niekam nieko bloga nepasidarytų, tarybinei santvarkai nepakenktų gi! O nauda – propagandinė! – būtų didelė. Visiem būtų aišku: – Va, Tarybų santvarkoje gyvena ir kuria poetai visiem lietuviams! Tarybų santvarka juos priglaudžia, juos remia! Visos kalbos, kad Tarybų

¹ Turimas galvoje P. Cvirkos str. „Ilgiau tylėti negalime!“, išspausdintas laikraštyje *Literatūra ir menas*. – 1956. – Liep. 21. – Nr. 1 (persp. Cvirka P. *Raštai*. – V., 1985. – T. 6. – P. 429–434).

santvarka rašytojus gvoltavoja – yra tuščias prasimanymas, yra tiktai piktas šmeižtas!

Šitokią išimtį padaryti išmirštančiai zubrų giminei – būtų išmintingas žygis visais atžvilgiais – ir kūrybiniu, ir politiniu, ir propagandiniu.

Įtakingas dabar vyras esi, – pagalvok apie tai.

Gal aš savo samprotavimuose ir klystu, – su jais aš gi į viešumą neinu, – bet tie dalykai man rūpi, ir su kuo gi daugiau dėl jų „nuomone pasidalinsiu“, jei ne su Rašytojų sąjungos pirmininku?

[...]

Atleisk, kad taip daug prirašiau. Bet negalėjau neparašyti: *dixi et animam levavi*¹. Dabar man lengviau. Berods vėl galėsiu grįžt į savo vargšės Barboros jambus (jau važiuoja – pirmas veiksmas jau yra!)². kažkaip norisi tikėti, kad ir Pats su savo gelbstinčia draugiška ranka manęs neapleisi.

Rašiau visai intymiškai. Susimildamas, į čia dėstomas mintis viešai nereaguok ir jų viešumon neišleisk!

Labanaktis

B. Sruoga

Rašytojas pokario metais, dokumentų rinkinys, redagavo Vytautas Kubilius, Ričardas Pakalniškis, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1991, p. 44–50, 54–55, 72–75, 414–424.

¹ Pasakiau ir širdį nuraminau (lot.).

² Turima galvoje pjesė *Barbora Radvilaitė*.